RAȚIUNI ALE RE-CONSTITUȚIONALIZĂRII DEMOCRAȚIEI ȘI A VALORILOR DEMOCRATICE[1]

THE RATIONALE TO RE-CONSTITUTIONALISE THE DEMOCRACY AND DEMOCRATIC VALUES

Rodica CIOBANU, ORCID: 0000-0001-6071-8178
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

CZU: 342.34:342.51.001.76

e-mail: rodica.ciobanu@usm.md

This article, synthetically, discusses the issue of consolidating democracy through the identification of essential challenges to current political and legal institutions that call for action. In this regard, the separation of powers and the need to strengthen the mechanisms for ensuring compliance with the rule of law, including through specific examples such as political corruption, lack of integrity, etc. Indirectly, it suggests the major role of the constitutional authority in ensuring the reform and consolidation of democracy in the Republic of Moldova and increasing citizens' confidence in fundamental constitutional values.

Keywords: *constitutionalization, democracy, governance, modernization, values*

În prezent, democrația nu mai este un concept bine definit, însoțit de semnificații profunde, clare, cu încărcătură emoțională și cu idealuri spre care tind persoanele, statele și societățile. Democrația rămâne a fi considerată parte a discursului politic al promisiunii și nu al unei realități previzibile materializate. În același timp, democrația fiind o derivată a statului de drept, care se prezintă a fi din punct de vedere al analizei de conținut, mult mai concretă și cu un grad mult mai înalt de posibilități de evaluare a existenței într-un stat, dar însoțit și acesta de anumite suspiciuni, scepticism și criticism, ce generează revizuiri și reconceptualizări.

În opinia mai multor autori, în societățile contemporane se poate invoca o profanare a valorilor democratice și a ideii de democrație în sine în discursurile publice actuale și în condițiile unor lupte acerbe duse în campaniile electorale pentru a accede la guvernare. „Discursul democratic modern (...) o simplă înșiruire de metode prin care se câștigă și se menține puterea politică. În această ecuație, ideea de „drept" este folosită nu ca o trăsătură intrinsecă a ființei umane, ci, pur și simplu, ca instrument al puterii politice [1, p.28], menționează V. Plești.

[1] *Articol elaborat în cadrul proiectului „Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe pritecția drepturilor omului"*

Diminuarea încrederii în politicieni este una dintre problemele majore ale timpurilor noastre, însoțită și de neîncrederea în democrație, subiect abordat pe larg în lucrarea *Contrademocrația – politica în epoca neîncrdereii* [2], în care se constată deplasarea dezbaterilor în spațiul public spre penal, ceea ce indică juridicizarea vieții publice [3] dar și juridicizarea socialului, fapt ce impune re-discutarea democrației și consolidarea ei prin extindere și re-constituționalizare permanentă.

Similar legităților pieții, în cadrul politic competiția, concurența ar trebui ca mai devreme ori mai târziu să conducă la o conduită rațională, (și nu una de la un scrutin la altul, pentru unii de a se revanșa, pentru alți de a se menține la putere), deoarece într-o „societate în care conduita rațională constituie un avantaj, se vor dezvolta progresiv metode raționale, ce se vor răspândi prin imitație.” [4, p.467] Și atunci unul dintre primii pași importanți ar putea fi ca partidele politice nu doar să-și declare intenția de a acționa în conformitate cu principiile statului de drept și a democrației, dar și să se angajeze într-un efort real de **apropiere a guvernării de necesitățile și voința cetățenilor, de a promova democrația și de a respecta principiile statului de drept.**

Din 2019 a fost inițiată reformarea democratică a Republicii Moldova în vederea revenirii și respectării Constituției RM, în special Titlul I care înserează articolele cu referire la principii generale, acentuându-se necesitatea de a fi respectat art. 6 Separarea și colaborarea puterilor, dar și necesitatea reformării sistemului de justiție și acțiuni masive anticorupție. Pe marginea acestor priorități guvernarea actuală din Republica Moldova a fost susținută în totalitate de partenerii internaționali, susținere ce se prezintă și ca un semnal al gradului de încredere acordat în realizarea reformelor și consolidarea democrației și statului de drept. În rezultat au fost demarate acțiuni orientate spre materializarea obiectivelor asumate. Printre cele mai de amploare acțiuni extraordinare au fost cele orientate spre lupta cu corupția în sistemul judiciar, anunțată fiind „curățarea sistemului” printr-un exercițiu excepțional, unic și limitat în timp, care ar putea fi un pas important în direcția consolidării democrației și a valorilor democratice.

Luând în calcul faptul că „În Republica Moldova, opiniile privind necesitatea unei verificări complete sunt polarizate: opinia insistentă a majorității parlamentare, a reprezentanților comunității internaționale și a unor ONG-uri locale implicate în monitorizarea și susținerea procesului de reformă a fost că sunt necesare măsuri atât de radicale. Reprezentanții sistemului judiciar și ai procuraturii au susținut, în schimb, că verificarea completă propusă nu va atinge obiectivele declarate, ci ar supune judecătorii și procurorii individuali unui stres enorm, le va pune în pericol independența și va submina buna funcționare a sistemului judiciar” [5]. Comisia de la Veneția în cadrul celei de-a 134-a sesiune plenară atenționează asupra anumitor riscuri și „recunoaște că amploarea crizei din sistemul judiciar și presupusa (in)eficiență a organelor și a mecanismelor anticorupție existente sunt chestiuni de fapt care necesită o cunoaștere aprofundată a contextului național.” [5, p.6]

Asigurarea unor organe de autoadministrare (CSM și CSP) integre sunt un prim pas în direcția creșterii autorității și încrederii în sismul de justiție, mai ales luînd în con-

siderare accentele puse și de CEDO [6] pe rolul special al sistemului judiciar în societate. Importanța reușitei reformelor din sistemul de justiție, poate fi dedus cu ușurință din comunicarea prezentată la seminarul „Autoritatea puterii judiciare" de către Marta Cartabia, care este un argument mai mult decât plauzibil. „În timp ce organismele politice pot fi paralizate de diviziuni și lipsă de consens (...), instanțele judecătorești sunt obligate să decidă chiar și în cele mai sensibile situații. Aceste cazuri împing sistemul judiciar în fruntea dezbaterii publice și îl mențin mereu sub lumina reflectoarelor." [7, p.386] Mai mult decât atât, sub egida acelorași considerente, care sunt invocate de CEDO, Pierre Manent în referințele sale cu privire la emanciparea dreptului susține că „Drepturile (...) sunt atribute ale oricărei ființe umane (...), ele sunt declarate și garantate de judecători tot mai independenţi de ordinea politică sau care așa ar trebui să fie." [8, p. 333]

Problemele în cauză nu sunt niște probleme specifice doar pentru Republica Moldova și nici nu sunt de absolută noutate. Încă, în secolele trecute, cei care au formulat principiile în cauză au înaintat și susținut opinii prin care stabileau reguli ale practicilor de guvernare și soluții pentru probleme similare. Spre exemplu pentru J. Lock [9] autoritatea legislativă este cea care acționează într-un anume fel, iar deținătorii acestei autorități trebuie să formuleze doar reguli generale, ei trebuie să guverneze prin legi promulgate și stabile, care nu trebuie modificate în cazuri singulare ori pornind de la interese particulare. De remarcat este și faptul că J.Lock susținea crearea celor trei puteri (legislativă, executivă și judecătorească) din necesitatea de a crea condiții favorabile eradicării fenomenului corupției, iar un loc aparte în acest exercițiu, este atribuit puterii judecătorești care este o instituție aleasă. Făcând trimitere la opinia expusă de către Kim Scheppele, cu referire la faptul că în unele țări europene criza statului de drept este mai mult una culturală decât una (i)legală, M. Cartabia [7] susține că a fost culturală înainte de a deveni (i)legală și (ne)constituțională, deaceea pentru a schimba lucrurile sunt necesare eforturi de consolidare a autorității judecătorești care înseamnă ***reputație, considerație, respect, legitimitate și credibilitate.***

În acest sens, la Hayek identificăm suplimentar mențiunea că „angajamentele instituționale care să asigure că regulile generale primează întotdeauna în fața obiectivelor particulare ale deținătorilor autorității, chiar în cazul în care există o largă majoritate în favoarea unei anumite acțiuni, în timp ce alta, mult mai restrânsă, ar fi dispusă să adopte o regulă care interzice respectiva acțiune." [4, p.425] În condițiile în care autoritatea legislativă este dirijată de alte formule de acțiune atunci se va ajunge la lipsa de eficiență a principiului separațiilor puterilor în stat, care se va manifesta ca un impediment decisiv în dezvoltarea socio-statală și în implementarea standardelor democratice în societate. Garanția menținerii echilibrului dintre puteri trebuie să se regăsească în Constituție, care trebuie să „limiteze și să guverneze, în ultimă instanță, acțiunile legislativului."[4, p.409] . Constituția trebuie să împiedice orice acțiune arbitrară, și să demonstreze întotdeauna justețea intențiilor sale supunându-se regulilor generale de conduită.

O altă problemă de pe agenda modernizării politice, formulată ca prioritate, a fost stoparea traseismului politic, care chiar dacă blamat în societate, condamnat de la tribuna

Parlamentului totuși a fost un fenomen frecvent în activitatea Parlamentelor din ultimele legislaturi. În *Declarația Parlamentului RM cu privire la condamnarea faptelor de traseism și corupere politică* [10] este exprimată atitudinea deputaților care „condamnă cu vehemență acțiunile de traseism politic în Forul legiuitor al țării din întreaga perioadă a parlamentarismului Republicii Moldova. Condamnăm atât pe cei care s-au lăsat convinși, cât și pe cei care i-au acceptat. Aceste acțiuni, întemeiate pe acte de corupție, generează și amplifică fenomenul depravării politice.” Concomitent documentul indică pericolele fenomenului asupra guvernării manifestată prin tendința de subordonare a instituțiilor fundamentale ale statului, dar și necesitatea unei clase politice reformatoare, responsabile și morale, care să acționeze în interesul cetățenilor și a țării. Acestea se manifestă ca necesități imperative și urgente. În acest sens, Rezoluția [11] adunării Parlamentare a Consiliului Europei încă în 2015 a constatat că „Schimbarea apartenenței politice a unui parlamentar - sau a unui grup de parlamentari - în cursul unui mandat electoral național este un fenomen comun în multe state membre ale Consiliului Europei” și chiar dacă se recunoaște dreptul de exercitare liberă a mandatului, totuși se consideră că „mandatele sunt contracte morale între alegători și parlamentari, bazate pe principiile, valorile și opiniile susținute în manifestele electorale ale acestora. Prin urmare, schimbarea afilierii politice după alegeri ridică întrebări și critici - în special din punct de vedere etic și moral - legate de oportunismul politic, de potențialele amenințări la adresa încrederii publice în clasa politică și de disciplina internă a partidelor politice”. În analiza efectuată de Promo LEX [12], se arată că traseismul politic este un fenomen care poate fi înregistrat și în cele mai stabile democrații, dar acest fenomen devine periculos în condițiile în care acesta comportă elemente ale corupției politice și amenință stabilitatea instituțională. Constatarea experților este că pentru actualul Legislativ, comparativ celor precedente, traseismul politic nu este definitoriu. Cele indicate se regăsesc în decizii și acțiuni care au inițiat stoparea fenomenului în actualul legislativ.

În acest context, se prezintă justificată sesizarea Curții Constituționale de către Guvern în care se prezintă acțiuni de corupție a unui partid politic. Ca rezultat al examinării Sesizării Guvernului pentru verificarea constituționalității Partidului Politic Sor din 11 noiembrie 2022, Curte Constituțională, a admis sesizarea și a declarat neconstituțional partidul. Din conținutul hotărârii desprindem că „Statul este îndreptățit să ia măsuri preventive împotriva partidelor politice, pentru protecția democrației. Statul nu poate aștepta până când partidul politic va prelua puterea și va începe să întreprindă pași concreți pentru a implementa o politică incompatibilă cu standardele Convenției. Acolo unde pericolul acelei politici a fost stabilit în mod suficient și este iminent. [13, p.37]

Deaceea așa cum afirmă Hutt „problema cea mai urgentă cu care se confruntă cei ce doresc menținerea instituților democratice este aceea a limitării procesului de vânzare-cumpărare a voturilor. [14, p.43] Iar modernizarea politică în acest din urmă caz este dependentă de modernizarea instituțiilor de stat prin: raționalizarea puterii asumate; prin diferențierea dintre structurile politice și de stat, dintre declarații politice și obligații instituționale, prin instituționalizarea normelor juridice și deontologice în acțiunea po-

litică; prin creșterea activismului politic al populației în vederea exercitării presiunii în cazul manifestării fenomenelor nocive ori a tendințelor nesănătoase.

Modenizarea înaintează către guvernare cerința de a produce schimbări, pentru care sunt necesare: competență, expertiză, dar și dorința de a produce schimbarea. Atunci când vorbim despre raționalizarea actului de guvernare în vederea realizării modernizării, avem în vedere o totalitate de măsuri și acțiuni asumate, conștientizate, dirijate și orientate, centrate pe schimbarea continuă și ireversibilă prin adoptarea de bune practici existente. Dar, așa cum avertizează Fucuyama, fiecare societate, stat se va confrunta cu provocări proprii, și trebuie să fim conștienți de faptul că nu există guvernări perfecte în lume, că incompetența guvernamentală este universală și că nu „ există niciun mecanism automat care să producă un guvern curat și modern." [15, p.205]

Literatura face diferență între câteva versiuni de realizare a modernizării guvernării și a instituțiilor de stat, printre care: *modelul continental, modelul anglo-saxon, modelul american*. În vederea implementării la nivel național a unuia dintre aceste modele teoretice de modernizare trebuie de constatat care ar fi contribuția și implicația a trei variabile: *factori interni; valorile culturale și instituțiile sociale; implicațiile politice - aceștea fiind factori ce vor simplifica înțelegerea contextului în care urmează a fi inițiată și realizată modernizarea, fie este vorba despre o* democrație instabilă, fie un sistem autoritar dictatorial, fie o dictatură slabă, fie o perioadă de tranziție prin care se realizează reformarea și fortificarea instituțiilor, reconceptualizarea și reconstituționalizarea democrației și a statului de drept.

Contextul relevă că fundalul de bază al vieții politice este cel al: instituțiilor stabile și valoroase, modele de comportament recurente, care persistă dincolo de mandatul individual al unor politicieni, ori bal unor actori în instituții de drept, ori partide politice. Indiferent de constatări ori de modul în care este analizată modernizarea, rămâne valabil obiectivul comun prin care se urmărește constituirea sistemelor instituțional-statale funcționale (modernizate) ce activează în conformitate cu valorile democratice, ghidate de credința și convingerea în capacitatea persoanelelor de a produce schimbări benefice/ pozitive și de a oferi modele comportamentale pentru societate, care sunt în esență reguli, norme, legi care permit, interzic, limitează, canalizează comportamentul uman și cel instituțional în concordanță cu Constituția și toate celelelte reglementări ce urmăresc protejarea drepturilor și libertăților fundamentale, a democrației și a valorilor democratice.

Bibliografie:

1. PLEȘCA, V. Reinventarea democrației.În: *Sfera Politicii*, nr. 5 (159) / 2011. Disponibil: https://revistasferapoliticii.ro/sfera/159/art03-Plesca.php.
2. ROSANVALLON, P. Contrademocrația – politica în epoca neîncrdereii: București: Nemira, 2010.
3. În legătură cu judiciarizarea vieţii publice a se vedea şi PREDESCU, Ov., Mon-

tesquieu şi penalizarea vieţii publice. În: *Legal Point* nr. 2/2016 și LAZĂR, A. Încrederea în autoritatea judiciară în contextul juridicizării vieții publice. În: *Revista procuraturii RM*, nr.2/2019

4. HAYEK, F.A *Drept, legislație și libertate.* Iași: Editura Universității „Al.I.Cuza”, 2013
5. Opinia Comisie de la Veneția. Disponibilă: https://www.constcourt.md/public/files/file/comisia_venetia/2023/CDL-AD2023005.pdf.
6. CEDO. *Baka contra Ungariei* [GC], nr.20261/12, §164, 23 iunie 2016. Disponibil: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-163113%22]}.
7. CARTABIA, M. Separarea puterilor şi independenţa judecătorească: provocări actuale. În: *ProLege*, nr. 1/2018.
8. MANENT, P. *Cum de putem trăi împreună*. București: Editura Humanitas, 2017.
9. LOCK, J. *Al doilea tratat despre guvernământul civil*. București: Editura Antet, 2011.
10. Hotărârea nr.84 din 11-06-2020. Publicat în: *Monitorul Oficial* nr.1530158 art.290 din 26-06-2020.
11. Resolution 2037 (2015). Disponibil: https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=21550&lang=en
12. *Cînd traseismul politic devine periculos*? Studiu PromoLEX, Disponibil https://promolex.md/23354-analiza-cand-traseismul-politic-devine-periculos/?lang=ro.
13. Hotărârea CC. nr.10 din 19.iunie 2023. Disponibil: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=828&l=ro
14. HUTT, W. H. Politically Impossible ...? London 1971. Disponibil: https://cdn.mises.org/Politically%20Impossible_2.pdf.
15. FUKUYAMA, F. *Political order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the globalization of democracy*. New York: Farrar , Straus and Girouz, 2014.